Uluslararası
OSMANLI DÖNEMİNDE
MARAŞ
Sempozyumu

Kahramanmaraş Belediyesi

KATILIM BELGESİ

Arş. Gör. Hasan YÜCEL

Kahramanmaraş Belediyesi tarafından 4 - 6 Ekim 2012 tarihinde düzenlenmiş olan Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu'na

MU'ÎDZÂDE MUHAMMED B. ABDU'L'AZÎZ EL-MER'AŞÎ (983/1575) VE NAḲLU'S-SİFÂR'I: TA'LÎḲA 'ALÂ MEVÂḌİ'İ'L-HİLÂF BEYNE'Z-ZEMAHŞERÎ VE'L-BEYḌÂVÎ ADLI ESERİ

bildiriniz ile katkı sağladığınızdan dolayı teşekkür eder, başarılar dilerim.

Mustafa POYRAZ
Belediye Başkanı

CamScanner ile tarandı

Kahramanmaraş
Belediyesi

Onur Kurulu
Kahramanmaraş Valisi
Şükrü KOCATEPE
Kahramanmaraş Belediye Başkanı
Mustafa POYRAZ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Rektörü
Mehmet Fatih KARAASLAN

Düzenleme Kurulu
Başkan: Cevdet KABAKCI
Serdar YAKAR
Prof. Dr. Ahmet EYİCİL
Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI
Prof. Dr. Orhan DOĞAN
Prof. Dr. Sait ÖZTÜRK
Doç. Dr. Faruk SÖYLEMEZ
Doç. Dr. İlyas GÖKHAN
Yrd. Doç. Dr. Mehmet TÜRKMEN

Bilim Kurulu
Prof. Dr. Ali AKTAN
Prof. Dr. Fahamettin BAŞAR
Prof. Dr. Orhan DOĞAN
Prof. Dr. Recep DİKİCİ
Prof. Dr. Mehmet ELİBAĞLI
Prof. Dr. Mesut ELİBÜYÜK
Prof. Dr. Feridun EMECEN
Prof. Dr. Ahmet EYİCİL
Prof. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU
Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE
Prof. Dr. Ahmet KANGAL
Prof. Dr. Hasan Basri KARADEMİR
Prof. Dr. Yılmaz KURT
Prof. Dr. Zekeriya PAK
Prof. Dr. Abdulkadir ÖZCAN
Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI
Prof. Dr. Mehmet ÖZ
Prof. Dr. Sait ÖZTÜRK
Prof. Dr. Metin SÖZEN
Prof. Dr. Rafet YİNANÇ
Prof. Dr. Kanat CANUZAKOV
Prof. Dr. Metalbek BOLGAMBAYEV
Prof. Dr. Adilbay J.TASTANOV
Prof. Dr. Kanat U.MENBETALİYEV
Doç. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ
Doç. Dr. Nejla GÜNAY
Doç. Dr. İlyas GÖKHAN
Doç. Dr. Akif ÖZDOĞAN
Doç. Dr. Bilgehan PAMUK
Doç. Dr. İbrahim SOLAK
Doç. Dr. Faruk SÖYLEMEZ
Doç. Dr. Memet YETİŞKİN
Yrd. Doç. Dr. Ayhan DOĞAN

Yrd. Doç. Dr. Lütfi ALICI
Yrd. Doç. Dr. Suat BAL
Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÜRBÜZ
Yrd. Doç. Dr. Akif KİREÇCİ
Yrd. Doç. Dr. Namık MUSALLİ
Yrd. Doç. Dr. Tuğrul ÖZCAN
Yrd. Doç. Dr. Zekeriya ŞİMŞİR
Yrd. Doç. Dr. Qiyas ŞÜKÜROV
Yrd. Doç. Dr. Emin TOROĞLU
Yrd. Doç. Dr. Ahmet YENİKALE
Dr. İsmail ALTINÖZ
Dr. Ziver HÜSEYİNOVA

Not: Tebliğlerin yasal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

İçindekiler

VI.OTURUM 11

XVII. YÜZYILDA MARAŞ EYALETİ'NDE GÖREV YAPAN VALİLER
Prof.Dr. Mustafa KESKİN
Okt. Hasan ARSLAN 13

MARAŞ'TA RİŞVANLI VALİLER (XVIII. YÜZYIL)
Doç. Dr. Faruk SÖYLEMEZ 55

CELALEDDİN PAŞA'NIN MARAŞ VALİLİĞİNDEKİ SON DÖNEMİ (1827-1829)
Yard. Doç.Dr. Tuğrul ÖZCAN 71

SULTAN BİRİNCİ MAHMUD DÖNEMİ (1730-1754) MARAŞ VALİLERİ
Dr. Uğur KURTARAN 87

VII.OTURUM 99

SÜMBÜL-ZÂDE VEHBİ'NİN DEFTER-İ IŞK ADLI ESERİNDEKİ HÛBAN-NÂME'NİN TANITIMI
Yard. Doç.Dr. M. Emin ERTAN 101

SÜNBÜL- ZADE VEHBİ İLE ŞİNASİ'NİN MÜNACAT ŞİİRLERİNİN METİNLER ARASI İLİŞKİLER BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI
Yard. Doç.Dr. M.Fethi YANARDAĞ 111

DEĞERLER EĞİTİMİ'NDE KULLANILABİLECEK BİR MATERYAL OLARAK MARAŞ'LI SÜMBÜLZÂDE VEHBÎ'NİN "LÜTFİYYE" ADLI ESERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
Öğr.Gör. Hatice SÖYLEMEZ 125

SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ ESAD EFENDİ KOLEKSİYONUNDA YER ALAN BİR MECMUADA, SÜNBÜLZADE VEHBİ'NİN ATIFZADE'YE YAZDIĞI KASİDENİN TAHLİLİ
Dr. Zehra ÖZTÜRK 139

VIII.OTURUM 155

MARAŞ-İ ZADE AHMET KUDDİSİNİN XIX. OSMANLI BİLİM VE KÜLTÜR HAYATINA KATKISI
Yard. Doç.Dr. Ali TENİK 157

HALİLÎ MARAŞÎ HAYATI, EDEBİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ
Yard. Doç.Dr. Lütfi ALICI 179

KAHRAMANMARAS KAYNAKLI BİR CÖNK VE ÖZELLİKLERİ
Dr. Doğan KAYA 207

IX.OTURUM 217

MARAŞ MÜTESELLİMİ BEYAZITZADE NUMAN BEY(1748-1780)
Doç.Dr. İlyas GÖKHAN 219

OSMANLININ İLK MEBUSANINDA SADİ EFENDİ VE FALİYETLERİ
Yard. Doç.Dr. Ahmet OĞUZ 233

MARAŞ BELEDİYESİNİN KURULUŞU VE SADİ KAZANCI EFENDİ
Uzm. Serdar YAKAR 243

BELGELER IŞIĞINDA 19. YY. MARAŞ İDARESİNDE BİR AİLE: BAYEZİDOĞULLARI
Uzm. M.Akif TERZİ 255

İKİNCİ SALON 271

I.OTURUM 271

KAMİL EL-GAZZİ'NİN "KİTAB NEHRU EZ-ZEHEB Fİ TARİH-İ HALEB"TE MARAŞ
Prof. Dr. Abdalaziz Mohamed AWADALLAH 273

BAZI AZERBAYCAN VE MARAŞ HALK ŞAİRLERİNİN (XVIII-XX. Y.Y.) ESERLERİNDE ORTAK KONU VE ÖZELLİKLER
Yard. Doç.Dr. Elmira MEMMEDOVA 291

ELBİSTAN'LI YEMLİHA-ZÂDE MUSTAFA KÂMİL EFENDİNİN KENDİ HATTIYLA YAZMIŞ OLDUĞU ON ALTI RİSALELİK MECMUANIN TANITIMI
Yard. Doç.Dr. Nuran ALTUNER 311

MU'İDZÂDE MUHAMMED B. ABDU'L'AZİZ EL-MER'AŞÎ (983/1575) VE ADLI NA ḲLU'S-SİFÂR'I: TA'LÎḲA ALÂ MEVÂḌİ'İ'L-£İLÂF BEYNE'Z- ZEMA£ŞERÎ VE'L- BEYḌÂVÎ ESERİ
Arş. Gör. Hasan YÜCEL 333

II.OTURUM 391

DULKADİRLİ CEMAATLERİNE AİT BİR TAHRİR DEFTERİ ÜZERİNDE DEMOGRAFİK İNCELEMELER
Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK 363

MARAŞ ŞER'İYYE SİCİLLERİNDEKİ TEREKE KAYITLARI ÜZERİNDE BAZI DEĞERLENDİRMELER
Yard. Doç.Dr. Mehmet GÜNEŞ 375

AVUSTURYA BELGELERİNDE MARAŞ 1878 – 1923
Dr. Bekir TANK 409

MARAŞ İLE İLGİLİ BELGELER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Dr. İsmail ALTINÖZ 431

OSMANLI'NIN SON CUMHURİYET'İN İLK ZAFERİ MARAŞ
Cevdet KABAKCI 441

Kaynakça

Yaşar Alparslan-Serdar Yakar. Maraş Meşhurları. Kahramanmaraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. Kahramanmaraş.2009.

Lütfi Alıcı. "Tezkirelere Göre Kahramanmaraşlı Divan Şairleri. KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi (c.1,s.2,Yıl:2004,s.56-63).

MU'ÎDZÂDE MUHAMMED B. 'ABDU-L'AZÎZ EL-MER'AŞÎ (983/1575) VE *NAKLU'S-SİFÂR* ADLI ESERİ

Arş. Gör. Hasan YÜCEL

Özet

Çalışmamızda Osmanlı Dönemi alimlerinden Mu'îdzâde Muhammed b. 'Abdul'azîz el-Mer'aşî (983/1575) hayatı, eserleri ve *Naklu's-Sifâr* adlı eseri ele alınmıştır. Öncelikle müellifin hayatı, ulaşabildiğimiz biyografik kaynaklar ve söz konusu eserinin mukaddimesinde yer alan bilgiler çerçevesinde kaleme alınmıştır.

İkinci aşamada, incelenen eserin nüshalarının tanıtımına yer verilmiştir. Daha sonra eserde ele alınan ayetler/konu başlıkları detaya girilmeden zikredilmiş ve bu başlıklar altında Beydâvî ile Zemahşerî arasındaki tespit edilen farklar maddeler halinde sıralanmıştır.

Sonuç başlığı altında ise araştırmada ulaşılan tespitlere kısaca yer verilmiştir. Neticede Osmanlı alimlerine ve eserlerine yöneltilen olumsuz eleştirilerin ve önyargıların bir kenara bırakılarak, Osmanlı ilim dünyasının yeniden, fakat ilmî bir metodla incelenmesinin büyük önem taşıdığı görülmüştür. Ayrıca müellifin yaşadığı dönemin şartlarını, hayat tarzını ve özgeçmişini içeren, eserinin mukaddimesinde yazdığı şiirlerin birkaçı da, serbest çevirileri ile birlikte ek olarak sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı, *Naklu's-Sifâr*, Mu'îdzâde, Zemahşerî, Beydâvî.

Abstract

"Mu'îdzāda Muhammad b. Abd al-Azīz al-Marashī (983/1575) and his *Naql al-Sifār*"

In this research, the life of Mu'îdzāda is documented, especially on some points relying on his autobiographical remarks and poetry found at the beginning of his still unedited *Naql al-Sifār*.

Then the three manuscript copies of the work that has been consulted are described. Also in this study has emphasized the points of differences between al-Zamakhsharī and al-Baydāwī about several Qur'anic verses under the titles.

Finally, the results of this study have given shortly. At the and, it is clear that we should leave aside the old reductionist approach that dismisses these works as unoriginal works until they are fully studied. If we give them a chance, it is more than likely that we will get more than what we hope for as in the case of Mu'îdzāda's *Naql al-Sifār*. Also Mu'îdzāda's poets which are about his life and that time period have given with their free translations.

Keywords: Ottoman, *Naql al-Sifār*, Mu'îdzāda, Zamakhsharī, Baydāwī.

Giriş

Türkiye'nin, hatta dünyanın çeşitli yerlerinde Osmanlı Devleti'nde yaşamış bir çok alimin eserlerinin yer aldığı yazma eser kütüphaneleri bulunmaktadır. Onların bize bıraktıkları bu ilim mirası, araştırmacılar tarafından gün yüzüne çıkarılmayı beklemektedir. Bu çerçevede biz Osmanlı Devleti'nin en güçlü döneminde yaşamış olan Mu'îdzâde'nin *Naklu's-Sifâr* adlı eserini ele alarak, kendisini ve eserini tanımayı ve tanıtmayı amaçlamış bulunmaktayız. Çalışmamız Mu'îdzâde'nin hayatı ile başlayıp, eserinin yazma nüshalarının tanıtımı, metodu ve içeriği ile devam edecek, eserinin mukaddimesinde yer alan bazı şiirlerin metin ve serbest çevirileri ile sona erecektir. İncelenen yazma nüshalar için birer rumuz belirlenmiştir. Bunları şu şekilde gösterebiliriz:

D İbnu'l-Mu'îd (Mu'îdzâde) Muhammed b. 'Abdu'l-'Azîz ed-Dulkâdirî el-Bektûtî el-Mer'aşî er-Rûmî (983/1575), *Naklu's-Sifâr*, Süleymaniye Kütüphanesi Damad İbrahim Paşa Koleksiyonu no: 00638-001 (tam nüsha).

E İbnu'l-Mu'îd (Mu'îdzâde) Muhammed b. 'Abdu'l-'Azîz ed-Dulkâdirî el-Bektûtî el-Mer'aşî er-Rûmî (983/1575), *Ta'lîka 'alâ Mevâdı'i'l-Hilâf beyne'z-Zemahşerî ve'l-Beydâvî*, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu no: 00513-001 (tam nüsha).

H İbnu'l-Mu'îd (Mu'îdzâde) Muhammed b. 'Abdu'l-'Azîz ed-Dulkâdirî el-Bektûtî el-Mer'aşî er-Rûmî (983/1575), *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu no: 316 (49/Hucurât 7. ayetine dair değerlendirmelerin yarısına kadar).

Çalışmamız hakkında verdiğimiz bu bilgilerden sonra içeriği anlatmaya geçebiliriz.

Mu'îdzâde (Muhammed b. 'Abdul'azîz el-Mer'aşi) (983/1575)

Hayatı

Kaynaklarımızda tam adı Muhammed b. 'Abdul'azîz İbnu'l-Mu'îd ed-Dulkâdirî el-Bektûtî el-Mer'aşî olarak yer alan alimimizin 922/1516 senesi Recep ayında ashâb-ı kehfin beldesi olan Maraş'ta doğup, 983/1575 senesinde Kudüs'te vefat ettiği bildirilmektedir. (İbnu'l-'Imâd, 1993: X.587-588; Bağdâdî, 1955: II.254) İbnu'l-Mu'îd diye meşhur olan hanefî fakîhi Mu'îdzâde Muhammed Efendi'nin bir diğer nisbeti de, sülalesi Âl-i Bektût (Bektût Oğulları) diye tanındığı için el-Bektûtî'dir. Mu'îdzâde, incelediğimiz eserinde kendisini şu şekilde tanıtmaktadır: (E, 10-b)

"وانا اقل خدام العلماء و اذل دعاتيم بالغداة و العشي محمد ابن المعيد الدلقادرى البكتوتى المرعشى"

Mu'îdzâde'nin babası ve dedesi de zamanın alimlerindendi. Muîdzâde'nin soyunda çok fazla alim olduğunu kaynaklarımızdaki şu ifadeden anlıyoruz: ..آل بكتوت..... ابا عن جده صدور العلمادر.. "..Bektût Ailesi ..... babadan dedeye ilim erbâbıdır.." ('Atâî, 1989: II.236) İlim tahsili için İstanbul'a gelen, o zaman yani Sultan III. Murad (1003/1595) zamanında sahn müderrisi olan Seydî Efendi (?) tarafından mu'îd/muallim yardımcısı ve mülâzım/stajyer olarak görevlendirilen babası, 933/1526-7 senesinde vefat etmiştir. *Osmanlı Müfessirleri*'nin yazarı Demir, müellifin babasının vefat tarihinin 922/1516 olduğunu zikretmiştir. (Demir, 2006: 292) Es'ad Efendi de E nüshasının zahriyyesinde bu tarihi 930/1524 olarak yazmıştır. Ancak her ikisi de kaynak olarak 'Atâî'yi göstermiştir. Fakat bu kaynakta müellifin babasının ölüm tarihinin 922 veya 930 değil, 933/1524-5 olduğu yazmaktadır. ('Atâî, 1989: II.236) Dedesi ise Kara Çelebi'nin (965/1556) vefatına "Hayf Bektûta" diye tarih düştüğü, 931/1524-5'de vefat eden 'Abdurrahmân b. Yûsuf b. Bektût'tur. Mu'îdzâde'nin anne tarafından dedesidir. (صاحب الترجمه نك جد مادريسى) ('Atâî, 1989: II.236)

Mu'îdzâde, eserinin mukaddimesinde, kendisine ve dedesine babalarından ve dedelerinden miras kalan faydalı ilimleri elde etmek için (tahsîl) ömrünün sonuna kadar bütün gücünü harcamaya karar verdiğini belirtmiştir. Ayrıca arzu ettiği bu ilim yolunda Allah'ın lutfu ile belli bir seviyeye geldikten sonra, edindiği bu bilgileri alimlerin en değerlilerine (fuhûl-i 'ulemâ) sunarak, bunlardan hangilerinde hatalı olduğunu ve onlardan uzaklaşması gerektiğini anlamak ve hangilerinin faydalı olduğunu ve onlara sımsıkı sarılması gerektiğini bilmek, ayırt etmek için doğduğu yerden (mehd) ayrıldığını da sözlerine eklemiştir. Kaynaklarımızda yer alan bilgilere göre de Mu'îdzâde ilim hayatına doğduğu bölgede başlamış, Bektûtiye Medresesi Müderrisi Şeyh Şemseddin Efendi (?) başta olmak üzere ('Atâî, 1989: II.237, 241) oradaki alimlerin yanında belli bir seviyeye geldikten sonra İstanbul'a gelerek Rûm'da yetişen (Osmanlı'da rûm kelimesi *Sivas ve yöresi*, *Anadolu* ve *Osmanlı* anlamlarında kullanılırdı. Devellioğlu, 2011: *"Rûm"* md) Mimarzâde Efendi (934/1527)'den ve Sinan Efendi (936/1529)'den ders almıştır. Daha sonra, aynı zamanda Kânûnî Sultan Süleyman (973/1566)'ın da hocası olan Hayreddin Efendi (?)'nin âsitânesine (dershane) mülâzım olarak girmiş ve ilim yolculuğuna burada devam etmiştir. ('Atâî, 1989: II.236; İbnu'l-'Imâd, 1993: X.587) Birbirini destekleyen ve tamamlayan bu bilgiler gösteriyor ki Mu'îdzâde'nin ilmini derinleştirmek için doğduğu yerden ayrılıp geldiği, alimlerin en değerlileri dediği kişilerin bulunduğu yer İstanbul'dur. Kendisi burada kırk ilâ elli yani kırklı yaşlarına kadar kaldığını حتى نزلت ما بين الاربعين والخمسين ifadesiyle zikretmiştir. (E, 3-a)

Mu'îdzâde, tahsilini tamamladıktan sonra ilk olarak 25 akçe maaşla Edirne İbrahim Paşa Medresesi'nde müderrislik yapmış, daha sonra 30 akçe maaşla Câmi-i Atik Medresesi'nde, daha sonra 40 akçe maaşla

İstanbul'daki Kepenekçi Medresesi'nde müderrislik görevini sürdürmüştür. 971/1563 senesi Safer ayında Pîrî Reis yerine Bursa'daki Manastır Medresesi'ne tayin edilmiştir. Dört yıl burada görev yaptıktan sonra 974/1567 Cemâdâ'l-Ûlâ'sında Görez Seyyidîzâde yerine tekrar Edirne'ye tayin edilerek Dâru'l-Hadîs Medresesi'nde ders vermeye başlamıştır. Buradaki altı yıl süren müderrislik hayatından sonra, 980/1572 senesi Rabî'u'l-Âhir'inde Akyazılı Sinan Çelebi yerine Şam Müftülüğüne tayin olmuştur. Bu dönemde kendisi hem Şam müftülüğü, hem de Şam'daki Süleymaniye Medresesi'nin müderrisliğini yapmıştır. Bu tarihî şehirde üç yıl müftülük yaptıktan sonra da son olarak 983/1575 senesinde Kudüs Kadılığı'na tayin edilen Muîdzâde, aynı senenin Zilkade ayında henüz göreve başlayamadan ahiret alemine göç ederek, (İbnu'l-'Imâd, 1993: X.587-588) ilim hayatına veda etmiştir. Ölüm tarihi olarak *"Hayf İbn-i Bektûta"* cümlesi düşülmüştür. Kalenderiye'deki Küçük Kapı Mezarlığı'na defnedilmiştir. (el-Gazzî, 1979: III.85) Kendisinden boşalan makama Mazlum Melik diye bilinen Ahmed Çelebi (?) getirilmiştir. Ahmed Çelebi, Mu'îdzâde'nin kitaplarının arkasında imzasını gördüğünü belirtmiştir. ('Atâî, 1989: II.236) Bu imzalarda Mu'îdzâde'nin adı şöyledir:

"الداعى بالغداة والعشي محمد بن المعيد القادرى البكتوتي المرعشي"

Akıl, zekâ ve hafızasının kuvvetli oluşu, aklî ve naklî ilimlerdeki kemâli, arap dilinin inceliklerine olan vukûfiyeti, sadece arabî ve edebî ilimlerde değil, o dönemde tedavülde olan diğer ilimlerdeki yetkinliği, fasih ve beliğ üslûbu ile tanınan Mu'îdzâde, zamanının ilim deryasının dalgıcı olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca edep ve fazilet sahibi ve " turfe-i nikâtı makbûl" (Nikât; 1. (yazıda, resimde, sözde, harekette) herkesin anlayamadığı ince manalar. 2. İnce manalı, zarîf ve şakalı sözler.; Turfe; görülmemiş, yeni. Devellioğlu, 2011: *"Nikât"* ve *"Turfe"* md.) olarak zikredilmiş, o dönemde şiir ve inşâ'da yegâne/eşsiz bir alim olduğu belirtilmiştir. Mu'îdzâde, incelediğimizin eserinin mukaddimesinde, hayatını anlatırken bu özelliğini açıkça ortaya koymuş, anlatımda nesirden ziyâde nazmı tercih etmiştir.

Mu'îdzâde'nin, ulaşabildiğimiz bilgilere göre üç oğlu vardır. Ancak sadece adları Mehmed Çelebi (994/1586) ve Ahmed Çelebi (?) olan ikisi hakkında kısıtlı bilgiler verilmiştir. Ahîzâde Mehmed Efendi (989/1581)'nin mülâzımı olan Mehmed Çelebi'nin, *mu'îdî* mahlasıyla şiirleri ve tezkireleri vardır. Ahmed Çelebi ise, Ma'ârif-i Cüz'iyye'de kâtipti. ('Atâî, 1989: II.237)

Mu'îdzâde, Bursa'ya müderris olarak görevlendirilmeden önce, zamanın bozulduğunu, vezirlik gibi mühim işlerin ehil olmayan kişilere verilip oyuncak edildiğini, eğitim sisteminin kötüleştiğini üzülerek ifade ettikten sonra, o sırada kendisinin de yaşlandığını, gözlerinin zayıflayıp kemiklerinin güçsüzleştiğini, saçlarına ak düştüğünü, hastalıkların birbiriyle yarışırcasına yakasını bırakmadığını, bitkin ve ümitsizce dile getirmiştir.

Ayrıca yaşadığı dönemde ve kendisinde meydana gelen bu kötü hallerin, *gözümün nuru* dediği ilimden kendisini uzaklaştırdığını, fasîh ve belîğ konuşmasını bozduğunu, zihnini ve dikkatini dağıttığını, ilim meclislerinden, alim ve ariflerden elde ettiği her şeyden kendisini alıkoyduğunu, bu şekilde geçen dört senenin ardından ise Bursa'ya tayin edildiğini açıkça anlatmaktadır. (E, 3-a, 3-b)

Müellifin az önce betimlenen hali, Bursa'dayken de düzelmemiş, hatta daha da kötüye gitmiştir. Zira kendisi bu şekilde ilimden uzak durmuş fakat tedris görevini aksatmamıştır. Böylece de ilmî faaliyetlerle zayıf da olsa bağını koparmamıştır. Bunun yanı sıra en şerefli ve en kıymetli vakitlerini, Bursa'nın bahçelerinde dolaşıp çeşit çeşit yiyecekleri ve renk renk meyveleri bol bol yiyerek, hamamlardan hamamlara gidip yazlık-kışlık gezi yerlerinde eğlenerek israf ettiğini itiraf etmiştir. Yaşaması için sanki olmazsa olmaz gibi gördüğü bu hallerden, yani içine düştüğü bu kör kuyudan pek kıymetli, saf, en samimi dostum ve kardeşim dediği arkadaşı Sarı Gürzzâde lakaplı Mehmed Efendi (990/1582) ('Atâî, 1989: II.265; Mehmed Süreyya, 1997: IV.146) sayesinde kurtulduğunu söyleyen Mu'îdzâde Efendi, bundan sonra arkadaşı ile olan samimiyetini, beraberce katıldıkları ilmî sohbet ve tartışmaları, an be an zevk alarak yaptıkları tedkîk ve tahkîkleri anlatmaya koyulmuştur. (E, 4-a, 4-b.)

Mu'îdzâde daha sonra mukaddimesinde sırasıyla şunları anlatmıştır:

- Kânûnî Sultan Süleyman (973/1566)'ın vefatı,
- II. Selîm (982/1574)'in tahta çıkışı/hilâfet makamına gelişi,
- Edirne Dâru'l Hadîs Medresesi'ne tayini,
- Sarı Gürzzâde ile aralarında geçen kırgınlık,
- Eserini yazma nedeni,
- Sarı Gürzzâde'ye gönderdiği mektup,
- Eserde takip ettiği usûl.

Müellifin İsimlendirilmesi Meselesi

Bu başlık altında müellifin ismine dair kaynaklarımızda yer alan bilgileri sıralayıp, künyesini tam olarak tespit etmeye çalışacağız. Bunun için öncelikle incelediğimiz eserin mukaddimesinde müellifin kendisini nasıl isimlendirdiğini belirteceğiz, daha sonra ise diğer kaynaklardaki isimleri zikredeceğiz.

Müellif;	Muhammed İbnu'l-Mu'îd ed-Dulkâdirî el-Bektûtî el-Mer'aşî
Ahmed Çelebi;	ed-Dâ'î bi'l-Gadâti ve'l-'Aşiyyi Muhammed b. el-Mu'îd el-Kâdirî el-Bektûtî el-Mer'aşî,
'Atâî;	Muhammed b. 'Abdu'l-'Azîz,

İbnu'l-'Imâd	Muhammed b. 'Abdu'l-'Azîz el-muştehir bi Mu'îdzâde,
Gazzî;	Muhammed eş-şehîr bi İbni'l-Mu'îd el-Mer'aşî el-Hanefî,
Murâdî;	Muhammed el-Mer'aşî İbnu'l-Mu'îd er-Rûmî,
Mehmed Süreyyâ;	Mehmed/Muhammed Efendi (Sa'îd-Zâde)
Nuveyhid;	Muhammed b. 'Abdu'l-'Azîz el-ma'rûf bi Mu'îdzâde,
Demir;	Mu'îdzâde Muhammed b. 'Abdu'l-'Azîz Habîb el-Bektûtî el-Mer'aşî el-Hanefî el-Kâdirî.

Görüldüğü gibi bu isimlerde temel bir zıtlık bulunmamaktadır. Sadece sıfatlarda farklılaşma söz konusudur. Kanaatimizce her alim, kendi araştırmasına göre müellifin öne çıkan yönünü gösteren sıfatları, müellifin künyesine taşımıştır ki bu gayet doğal bir tercihtir. Ancak müellifin isimlendirmesinde *ed-Dulkâdirî* şeklinde geçen kelime (Eserin incelenen üç nüshasında da bu kelime aynı şekildedir.) *Ahmed Çelebi* (?) ve *Demir*'in (1418/1997) isimlendirmesinde *el-Kâdirî* şeklindeyken diğer alimlerinkinde hiç yer almamaktadır. Bu iki alimin bu kelimeyi, müellifin tasavvufî yönünü göstermek için kullandığı düşünülebilir. Ancak müellifin hayatı ile ilgili üzerinde çalıştığımız kaynaklarda onun tasavvufî kimliği hakkında yeteri kadar bilgi verilmemesi, sadece "levâzim-i tarîki i'dâd eyledi", "Osmanlı âlim ve velîlerinden" ve "tasavvufta bilgi sâhibi olduktan sonra" ifadelerinin zikredilmesi, bize bu iki alimin bu kelimeyi, müellifin eserindeki künyeden hatalı bir şekilde aldığını düşündürmektedir. Bu noktada şu soru akla gelebilir: "Belki de bu iki alim müellifin başka yerde net bir şekilde belirtilmeyen ancak kendi birikimleri ile bilgisine ulaştıkları tasavvufî eğilimini açıklamak için bu kelimeyi kullanmıştır. Bu nasıl açıklanabilir?" Bu soruya şu şekilde cevap verilebilir: *Ahmed Çelebi,* müellifin vefatıyla boşalan Kudüs Kadılığı'na atandığında, müellifin kitaplarının arkasında imzalarını gördüğünü ifade etmiştir. Müellifin ulaşabildiğimiz eserinin üç nüshasında da bu kelime aynı şekildeyse, her ne kadar diğer eserlerini görmemiş olsak da, sadece bu üç nüshaya dayanarak bile Ahmed Çelebi'nin (?) "söz konusu imzaları" hatalı aktardığı kanaatine varmak, somut bir delile (yazma nüshalardaki kayıta) dayanması açısından bu sorudaki düşünceden/endişeden daha tutarlı ve elle tutulur olacaktır.

Demir'e (1418/1997) gelince, kendisi zaten çalışmasında müellifin eserinin Hacı Mahmud Efendi Nüshası'nı incelemiştir. Hatta müellifin eserinde kendi ismini nasıl zikrettiğini de yazmıştır. (Demir, 2006: 292.) Ancak bu isimdeki الدلقادرى kelimesine dair herhangi bir açıklama yapmaksızın, kendi isimlendirmesine القادرى ibaresini koymuştur. Kanaatimizce Demir, müellifin hayatını araştırırken kaynak olarak

kullandığı 'Atâî'nin eserindeki Ahmed Çelebi'nin yukarıda zikredilen sözlerini daha çok dikkate almış ve bu nedenle kendisi de isimlendirmesinde القادری ibaresini kullanmıştır. Durum böyle ise, Demir'in bu noktada yanılgıya düştüğü fikri, bizce daha makul görünmektedir. Ayrıca yukarıdaki soruda dile getirilen endişenin Demir için geçerli olamayacağı açıktır. Zira kendisi yararlandığı bütün kaynakları çalışmasında kaydetmiştir. Bu konuda başka bir bilgi kaynağının var olma ihtimalini ve onu belirtmeme ihtimalini ise çalışmasındaki bilgi aktarma/bilgiye dayanarak yorum yapma metoduyla bağdaştırmamız mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla bu konuda vardığımız *her iki alimin bu kelimeyi, müellifin eserindeki künyeden hatalı bir şekilde aldığı* kanaati, akla gelen diğer ihtimallerden daha güçlü durmaktadır.

Yukarıdaki bilgiler ve tartışmalar ışığında hem müellifin öne çıkan özelliklerinin herhangi birini dışarıda bırakmamak, hem de sağlam delillere dayanan bir isimlendirme yapmak amacıyla kanaatimizde oluşan isim şu şekildedir:

"İbnu'l-Mu'îd Muhammed b. 'Abdu'l-'Azîz ed-Dulkâdirî el-Bektûtî el-Mer'aşî er-Rûmî el-Hanefî el-muştehir bi Mu'îdzâde"

Eserleri

1. *Naklu's-Sifâr: Muhâkemât beyne Tefsîri'l-Kâdî ve'l-Keşşâf,* (el-Habeşî, 2004: III.1461)
2. *Hâşiye 'alâ Tefsîri'l-Kâdî fî Evveli Sûreti'l-En'âm,* (Demir, 2006: 292)
3. *Ta'lîka 'ale'l-Hidâye li'l-Mergînânî,* ('Atâî, 1989: II.266-267)
4. *Ta'lîka 'alâ Miftâhı'l-Ulûm li's-Sekkâkî.* ('Atâî, 1989: II.267)

NÜSHALARIN TANITIMI

Müellifin çalışma kapsamına aldığımız eserinin ulaşabildiğimiz üç adet yazma nüshasını tedkîk edeceğiz. Eserin içeriğine değinmeden önce kısaca bu üç nüsha hakkında tanıtıcı bilgiler vermek istiyoruz. (Nüshalar, Süleymaniye Kütüphanesindeki bulundukları koleksiyonların ismi ile zikredilecektir.)

Damad İbrahim Paşa Nüshası

Bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Damad İbrahim Paşa Koleksiyonu'nda 00638-001 numarada *Naklu's-Sifâr* adıyla kayıtlıdır. Nohudî-sarı renkli, yer yer güve yenikleri bulunan 41 varaktan oluşan nüsha, 202x133, 142x70 mm ebadında olup, her sayfada 19 satır içermektedir. Sayfalar cetvelsizdir. Talik yazı ile kaleme alınan eser, mikleblidir ve kırmızı meşin cilt ile kaplanmıştır. Oldukça geniş bırakılan kenar boşluklarında az da olsa hâşiyeler yer almaktadır.

Eserin zahriyyesinde bulunan *İstinsâh/Ketebe Kaydı*'na göre nüshanın baş kısımları Mu'îdzâde'nin mukaddimede kendisinden bolca bahsettiği Sarı Gürzzâde (990/1582)'nin el yazısı ile yazılmıştır. Ayrıca burada müellifin eseri Edirne'de Dâru'l-Hadîs Medresesi müderrisi iken (974/1566-980/1572) yazdığı da kayıtlıdır. Bu bilgilere dayanarak bu nüshanın 974-990 tarihleri arasında/en erken hicrî 974'te, en geç ise Sarı Gürzzâde'nin vefat tarihi olan hicrî 990'da kaleme alındığı söylenebilir. Bu bilgilere ilaveten D nüshasının bulunduğu mecmuâdaki son risalenin bitiminde yer alan ferağ kaydında eserin yazımının 988'de tamamlandığı not edilmiştir.

Eserin bir kısmının müellifin en samimi arkadaşının hattıyla yazılı olması ve bu nüshanın elimizdeki nüshalar arasında istinsah/yazım tarihinin en eski olması nedeniyle çalışmamızda bu nüshayı esas alacağız.

Es'ad Efendi Nüshası

Bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi Koleksiyonu'nda 00513-001 numarada *Ta'lîka 'alâ Mevâdıi'l-Hılâf beyne'z-Zemahşerî ve'l-Beydâvî* adıyla kayıtlıdır. 2-38 varaktan oluşan nüsha 251x170 ebatında olup, sağlam, koyu kahve renkli deri bir ciltle kaplanmıştır. Orta kalınlıkta, sağlam ve nohudî renkli sayfalar 21 satır şeklinde düzenlenmiş, geniş bırakılan kenar boşluklarına yer yer hâşiyeler eklenmiştir. Nesih yazı tarzıyla ve siyah mürekkep kullanılarak kaleme alınan metnin kimi yerlerinde kırmızı mürekkep de kullanılmıştır. Tam nüsha olan bu yazma, zahriyyesinde *Hâşiyetu Nakli's-Sifâr 'alâ Dîbâceti Kâdî el-Beydâvî* olarak adlandırılmıştır.

Nüshanın zahriyyesinde Kemâl Paşazâde (940/1534)'nin (İbn Kemâl Paşa) *Tabakâtu'l-Fukahâ*'sı, secde ayetlerini sayan bir şiir, dört mezhebe göre yenmesi helal ve haram olan bazı hayvanların listesi, kısaca Mu'îdzâde'nin hayatı (kırmızı mürekkeple yazılı) ve eserin fihristi mevcuttur. Müstensihi, Sahhâflar Şeyhi Zâdesi Mehmed Es'ad Efendi (1264/1848)'dir. Eseri 1258/1842-3 tarihinde istinsâh ettiğini kaydeden Es'ad Efendi (1264/1848), kendisini en-Nekîb Mehmed Es'ad olarak belirtmiştir. (Es'ad Efendi, 2000: XLIV)

Hacı Mahmud Efendi Nüshası

Bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu'nda 316. numarada *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha* adıyla kayıtlıdır. 210x142, 148x75 mm. boyutunda sağlam, miklebsiz, koyu kahve meşin/deri ile kaplanmış bir cilttedir. Orta kalınlıkta, sağlam, nohudî renkli, aharlı ve filigransız 38 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada 17 satır vardır ve cetvelsizdir. Oldukça geniş olan kenar boşluklarında yer yer hâşiyeler/ta'lîkalar/açıklamalar bulunmaktadır. Orta kalınlıkta bir uçla siyah

mürekkeple kaleme alınan metin, talik hattı ile yazılmıştır. Ancak bazı kelimeler (besmele, وبعد، نظم، خاتمة جليلة gibi...) ve ayetler kırmızı mürekkeple ile yazılmıştır. Genellikle nakil cümlelerinin üzeri kırmızı mürekkeple çizilerek belirli hale getirilmiştir. Varak 11-a'da müellifin isminin yer aldığı bu eser, zahriyyede رسالة متعلقة بالتفسير للمولى معيد زاده şeklinde adlandırılmıştır. Son varakta (38-b) bulunan, sayfanın karşı sayfaya bağlantısını gösteren الاطاعة kelimesinden eksik olduğu anlaşılan bu nüshaya, dönemin ünlü şairlerinden birkaçının şiirleri eklenmiştir. Eserin yazım tarihine dair herhangi bir not düşülmemiştir.

Risâlenin İsimlendirilmesi Meselesi

Bu başlık altında, ulaşabildiğimiz bibliyografik kaynaklar ile müellifin hayatıyla ilgili kaynaklar ve risalenin incelediğimiz üç nüshası çerçevesinde, Mu'îdzâde'nin bu eserinin isminin ne olduğunu ve bu eserin gerçekten Mu'îdzâde'ye ait olup olmadığını tespit etmeye çalışacağız.

Damad İbrahim Paşa nüshasının zahriyyesinde şöyle bir not düşülmüştür: "Mu'îdzâde diye meşhur olan el-Merhûm Muhammed'in risâlesidir. Bunu Edirne'de Dârul-Hadîs'te müderris iken yazmıştır. Risalenin baş kısımları el-Merhûm el-Fâdıl Sarı Gürzzâde'nin hattı ile yazılmıştır. Allah her ikisini de affıyla kuşatsın." (D, 1-a)

İncelenen üç nüsha ile diğer bazı kaynaklarda eserin ismi ile ilgili şu ifadeler zikredilmektedir:

D Nüshası:

نقل السفار وهي رسالة بمعيدزاده علّق فيها على مواضع الخلاف بين الزمخشري والبيضاوي

"*Naklu's-Sifâr*, Mu'îdzâde'nin risâlesidir, onda Zemahşerî ile Beydâvî'nin ihtilaf ettiği konuları kaydetmiştir." (D, 1-a)

H Nüshası:

رسالة متعلقة بالتفسير للمولى معيدزاده

"Tefsirle alakalı Mu'îdzâde'ye ait bir risâle." (H, 1-a)

E Nüshası:

حاشية نقل السفار على ديباجة قاضى البيضاوى

معيد زاده نك تحريردر

"Beydâvî'nin dîbâcesine *Naklu's-Sifâr* hâşiyesi" (E, 2-a, 2-b)

"Mu'îdzâde'nin tahrîridir."

Aynı eserin fihrist kısmında ise risalenin adı sadece حاشية على ديباجة قاضى البيضاوى "Beydâvî'nin dîbâcesine hâşiye" şeklinde kaydedilmiştir.

Bu eser, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 316'da *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha* şeklinde; Es'ad Efendi Koleksiyonu 513-001'de *Ta'lîka 'alâ Mevâdı'i'l-Hılâf beyne'z-Zemahşerî ve'l-Beydâvî* şeklinde; Damad İbrahim Paşa Koleksiyonu 638-001 de ise *Naklu's-Sifâr* şeklinde kaydedilmiştir.

Osmanlı Müfessirleri adlı çalışmasında Ziya Demir (1418/1997) bu risâleyi fâtihâ sûresinin kısmî tefsiri olarak nitelendirmiş ve adını *Tefsîru Sûreti'l- Fâtiha* olarak not etmiştir. Ayrıca müellifin eserlerini sayarken *Ta'lîka 'alâ Ba'dı'l-Mevâdı' mine't-Tefâsîr=Muhâkemât beyne'l-Mevâdı'ı'l-Hılâf beyne'l-Kâdî ve Sâhıbi'l-Keşşâf* adlı bir risaleden bahsetmiştir. (Demir, 2006: 290-291) Benzer şekilde Dikici "Türkiye Kütüphanelerinde Yazma ve Matbu Eserleri Olan Kahramanmaraşlı Âlim, Edip ve Şâirler" adlı makalesinde müellifin eserlerini sıralarken bu risâleyi *Naklu's-Sifâr* ve *Ta'lîkât 'alâ Mevâdi'i'l-Hilâf* diye iki ayrı eser olarak zikretmiştir. (Dikici, 2004:36) Yaptığımız araştırmalara ve yukarıda zikrettiğimiz benzer isimli yazmaların isim ve içeriklerine göre Demir'in (1418/1997) ve Dikici'nin ayrı iki eser olarak belirttikleri bu risalelerin esasen aynı risâle olduklarını söyleyebiliriz. Zira incelenen *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha* tasnif isimli H'de kayıtlı nüsha ile *Naklu's-Sifâr* ismiyle D'de kayıtlı olan ve *Ta'lîka 'alâ Mevâdı'i'l Hılâf beyne'z-Zemahşerî ve'l-Beydâvî* ismiyle E'de kayıtlı olan nüshaların metinleri, birkaç farklılık dışında birbirleriyle uyuşmaktadır. Ayrıca Demir, *Tefsîru Sûreti'l- Fâtiha* tasnif isimli eserin sonunun eksik olduğunu tespit ederek devamının olduğunun eserin son sayfasındaki, sayfanın karşı sayfaya bağlantısını gösteren الاطاعة kelimesinden anlaşıldığını belirtmiştir. (Demir, 2006: 291) Biz de incelediğimiz üç nüshanın, aynı risalenin örnekleri olduğu tespitimizden hareketle, Demir'in bu kanaatini desteklediğimizi ve tamamladığımızı ifade etmeliyiz.

Mu'îdzâde ise eserini *Naklu's-Sifâr* diye isimlendirdiğini mukaddimesinin sonunda şu cümle ile belirtmektedir:

" فلما صادف اتمام الاسفار ادنة الاسفار اسميتها نقل السفار"

Eserin ismi hakkında yukarıda yer verdiğimiz bilgilerle, eserin içinde bizzat yer alan "ومن المواضع التى خالف فيها البيضاوى الزمخشرى" ifadeleri, metnin içeriği bölümünde de Mu'îdzâde'nin detaylı bir şekilde açıkladığı ihtilaf konuları ve tabiî ki eserin ismine dair mukaddimede yer alan müellifin kendi cümlesini dikkate aldığımızda eserin isminin *Naklu's-Sifâr* olduğu kanaatine varmaktayız. Bu noktada D nüshasındaki isimlendirme ile müellifin isimlendirmesi ve nihayetinde bizim kanaatimizdeki isimlendirmenin örtüştüğünü söyleyebiliriz. E'de zikredilen isim ise, eserin konusunu belirtmek açısından daha açıklayıcı ve net bir isimdir.

NAKLU'S-SİFÂR'IN METODU VE İÇERİĞİ

Naklu's-Sifâr'ın Metodu

Mu'îdzâde (983/1575), eserine hamdele ve salvele ile başlayan, kendisinin eğitim hayatının başından metni tamamladığı ana kadar ki hayat serüvenini içeren 11 varaklık uzun bir mukaddime/önsöz ile giriş yapmıştır. Burada bizlere adeta otobiyografisini sunan müellif, eserin tamamında göze çarpan ancak mukaddimede zirveye ulaştığını gözlemlediğimiz, kendisinin Arap dilinde mahir birisi olduğunu kanıtlayan şiirsel bir üslûba sahiptir. İlim tahsil etmeye niyetlenişi ve bu yoldaki çabalarını, aldığı görevleri ve görev yerlerini, ünsiyet kurduğu önemli arkadaşlarını, dönemin sultanlarına dair bir takım bilgileri bu üslûbla dile getirmiştir. Önsözün sonuna doğru eseri yazma nedenine de yer veren müellif, nihayet kendi künyesini, risalesine verdiği ismi ve kullandığı kaynakları zikretmiş, ayrıca metin içerisinde bulunan kırmızı renkli yazıların Kur'ân ayeti olduğunu, siyah renkte ve üstü kırmızı çizili ibarelerin ise Zemahşerî (538/1144), Sekkâkî (626/1229), Beydâvî (685/1286), İbn Hişâm (761/1360), Teftâzânî (793/1390) ve Curcânî'den (816/1413) birine ait olduğunu beyan etmiştir./beyan ederek okuyuculara kolaylık sağlamıştır.

Şiirlere başlarken kimi zaman kırmızı mürekkeple نظم veya شعر gibi ifadeler kullanmış, kimi zaman da herhangi bir söz söylemeden direk şiir yazmaya koyulmuştur. Şiirsel bir anlatıma sahip olduğu için beyitlerin arasına kırmızı mürekkeple ش harfinin üç noktasını koyarak okuyucu tarafından beyitlerin nesirden ayrılmasını kolaylaştırmıştır. Mukaddimenin son cümlesinde ise şu cümleyi kullanarak, yapmış olduğu bu çalışmanın herhangi bir tedlîs ürünü, bir (ç)alıntı eseri olmadığına dikkat çekmiştir:

"Şayet bu risâlede bulunanların bir kısmı, bazı kitaplarda bulunanlar ile uyuşuyorsa - ki bunu sanmıyorum -, bu asla tedlîs/hileden veya ihfâ/saklamadan değil, ancak adımların denk düşmesindendir, gizli olanları ve sırları ise Allah bilmektedir." (E, 10-b)

Müellif, eserin ana bölümünde, bir takım ayetleri adeta konu başlığı yapmıştır. Bu başlık altında ayetle ilgili Zemahşerî (538/1144) ile

Beydâvî'nin (685/1286) ayrıldıkları yerlere dikkat çekmiştir. Ayetleri incelerken genel olarak şu aşamaları takip etmiştir:

- Konu Başlığı (Ayetin arapça metninin verilmesi),
- Beydâvî'nin konu hakkındaki yorumu ve kendisinin izahı,
- Zemahşerî'nin konu hakkındaki yorumu ve kendisinin izahı,
- Kendi değerlendirmeleri,
- Hangi görüşün daha isabetli olduğunun vurgulanması.

Müellif genellikle konu başlığını zikretmeden önce okuyucunun dikkatini toplamak ve konunun önemini vurgulamak için şu tarz cümleler kullanmıştır:

"Şeyhân'ın (Zemahşerî ile Beydâvî), mezheplerinin farklılığından dolayı ihtilaf ettikleri konulardan biri de şudur." (H, 20-b)

"Zemahşerî ile Beydâvî'nin ihtilaf ettikleri en ince konulardan biri de şudur." (H, 21-a)

Müellifin çalışmasında yararlandığı kaynaklar ise şunlardır:

1. ez-Zemahşerî (538/1144), *el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl,*
2. Yûsuf es-Sekkâkî (626/1229), *Miftâhu'l-'Ulûm,*
3. el-Beydâvî (685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,*
4. İbn Hişâm el-Ensârî (761/1360), *Muğnî'l-Lebîb 'an Kutubi'l-E'ârîb.*
5. et-Teftâzânî (793/1390), *Hâşiye 'ale'l-Keşşâf,*
6. et-Teftâzânî (793/1390), *Şerhu Miftâhi'l-'Ulûm (Şerhu Kısmi'Sâlis mine'l-Miftâh),*
7. el-Curcânî (816/1413), *Hâşiye 'ale'l-Keşşâf,*
8. el-Curcânî (816/1413), *el-Misbâh (Miftâhu'l-'Ulûm'un üçüncü kısmının şerhi).*

Müellif, bu kaynakları kullanırken hangi kitaptan yararlandığını açıklamaksızın, alıntıların üstünü çizmekle yetinmiştir. Sadece zaman zaman eser ve müellifinin adına atıf yapmıştır. (قول ابن هشام في مغنى اللبيب gibi. H, 31-b)

Naklu's-Sifâr'ın İçeriği

Müellif, Beydâvî ile Zemahşerî'nin farklı düşündükleri bazı konuları, aşağıdaki konu başlıkları (ayetler) altında toplayarak değerlendirmiştir. Bunun için de her iki alimin başka ayetlere yaptıkları tefsirlere zaman zaman başvurmuş, onların konu ile ilgili düşüncelerini açıklamada bunlardan yararlanmıştır. Buna göre müellifin izah etmeye çalıştığı konuları şöylece sıralayabiliriz:

(1/Fâtiha 2-5.) اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

(3/Âl-i 'Imrân 30.) يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا

(7/A'râf 20, 22.) فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْآتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ..... فَدَلّٰيهُمَا بِغُرُورٍ

(6/En'âm 158.) يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا

(7/A'râf 56.) خَوْفًا وَطَمَعًا

(37/Sâffât 112.) وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحٰقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ

(49/Hucurât 7.) وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللّٰهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ

(3/Âl-i 'Imrân 130.) لَا تَأْكُلُوا الرِّبٰوا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً

(24/Nûr 33.) وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا

(17/İsrâ' 32.) وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰى إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً

(2/Bakara 187.) تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا

(2/Bakara 229.) تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا

(3/Âl-i 'Imrân 159.) وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ

(11/Hûd 7; 67/Mulk 2.) لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا

(46/Ahkâf 35.) فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ

Eserin içeriğine dair verilen bu temel bilgilerden sonra, yukarıdaki başlıkları detaylı bir şekilde ele almak yerine sadece başlıklar/ayetler ile ilgili Mu'îdzâde'nin tespit ettiği Beydâvî ve Zemahşerî arasındaki farklılıkları vermeyi yeterli görmekteyiz.

Naklu's-Sifâr'da Geçen Zemahşerî ve Beydâvî Arasındaki Farklılıklar

1. Beydâvî'ye göre Fâtiha ve En'âm Sûreleri'nin başında الحمد لله cümlesi " رب العالمين، خلق السموات، له ما في السموات والارض " gibi sadece Allah'a ait olan sıfatlarla beraber zikredildiği için, bu ayetlerde kasr (mutlak ihtisâs) vardır. Bunun yanı sıra Sebe' Sûresi'nin başında, الحمد لله cümlesinde sılanın takdîminden

dolayı kasr (mutlak ihtisâs) vardır. Ancak aynı ayetteki الحمد لله الذي له ما في السموات وما في الارض cümlesinde sılanın takdîmi söz konusu olmadığı için kasr (mutlak ihtisâs) yoktur. Mu'îdzâde ise Sebe' Sûresi'nde geçen الحمد لله الذي له ما في السموات وما في الارض cümlesinde de Fâtiha ve En'âm Sûreleri'nde olduğu gibi sadece Allah'a has olan sıfatların zikredilmesinden dolayı kasr (mutlak ihtisâs) olduğu, ayrıca Beydâvî'nin de bu cümlede kasr (mutlak ihtisâs) yoktur diyerek kendisi ile çeliştiği kanaatindedir.

2. Beydâvî'ye göre bu ayetlere (1/Fâtihâ 2, 6/En'âm 1 ve 34/Sebe' 1) binaen dünyada kendilerine verilen nimetlerden dolayı kulların Allah'a hamd etmeleri vaciptir/gerekir. Zemahşerî'ye göre ise, kulların kendilerine dünyada verilen nimetlerden ötürü Allah'a hamd etmeleri vaciptir ancak, ahirette cennete girmeye hak kazanan kimseler zaten oradaki nimetleri de hak etmiştir, dolayısıyla ahirette kulların Allah'a hamd etmeleri zorunlu değildir, tersine Allah'ın onlara nimet vermesi zorunludur, zira vâdinin bir gereğidir. (Zemahşerî, 1998: V.105)
3. 3/Âl-i 'Imrân 30. ayetinde geçen يوم kelimesi iki sebeple nasb olabilir. Birinci sebep ayette geçen تود fiilidir. Bu durumda ayetin anlamı "Herkesin yaptığı iyiliği ve kötülüğü hazır bulacağı günde kişi, kötülükleri ile/o gün ile kendisi arasında uzak bir mesafe olmasını ister." şeklinde olur. İkinci sebep ise اذكر gibi gizli bir fiildir ki bu durumda da ayetin anlamı "Herkesin yaptığı iyiliği ve kötülüğü hazır bulacağı günde kişinin, kötülükleri ile/o gün ile kendisi arasında uzak bir mesafe olsa diye temennî ettiğini hatırla." şeklinde olur. Müellif konu ile ilgili sadece Beydâvî'nin fikrini aktarsa da bu konuda hem Beydâvî hem de Zemahşerî'nin aynı kanaatte olduğu tespit edilmiştir. (Zemahşerî, 1998:I.546; Beydâvî, t.y.: II.26-27)
4. 3/Âl-i 'Imrân 30. ayetinde geçen تود kelimesinin hangi fiilin (عملت mi yoksa تجد mu) hâli olduğu konusunda Beydâvî ile Zemahşerî farklı görüştedirler. Beydâvî, تود – temennî eder fiilinin عملت in hâli olduğunu savunurken (Beydâvî, t.y.: II.26-27) Zemahşerî ise تود – temennî eder fiilinin تجد nun hali olduğunu dile getirmektedir. (Zemahşerî, 1998:I.546-547) Bu durumda Beydâvî'ye göre ayetin anlamı "(O gün) herkesin keşke o günle kendisinin/yaptığı kötülüklerin arasında upuzun bir mesafenin olmasını dileyerek yaptıklarını, karşısında hazır bulduğu gündür." şeklindedir. Zemahşerî'ye göre ise ayet şu anlamı taşımaktadır: "(O gün) her nefsin o günle kendisi

arasında/yaptığı kötülüklerinin arasında bir uzaklığın olmasını dileyerek yaptıklarını karşısında hazır bulduğu gündür." Yani Beydâvî, kişi bir kötülüğü yaparken keşke bunlar o gün benden uzak olsa diye düşünerek ve isteyerek yapar, demektedir. Zemahşerî ise, kişi dünyada iken bir kötülüğü yapar, ancak o kötülüğü yaptığı esnada aklına keşke bunlar ile o gün arasında uzak bir mesafe olsa diye düşünmez ya da istemez, kişi sadece o gün geldiğinde yaptığı kötülükler karşısına sen bunları bunları yaptın diye getirildiğinde keşke onlarla bu gün/kendi arasında uzak bir mesafe olsa diye temennî eder. Görüldüğü gibi iki alimin kanaatleri arasında söz konusu dileğin ne zaman gerçekleştiği noktasında bir fark vardır.

5. Zemahşerî'ye göre 7/A'râf 20-22. ayetleri meleklerin insanlardan üstün olduğuna delildir. Ona göre meleklik yüksek bir derecedir, insanlık ise asla ve kat'â ona erişemez, ancak ona göz ucuyla bakabilir, ona özenerek bakabilir. (Zemahşerî, 1998: II.432) Beydâvî ise bu ayete göre Adem (a.s.) ile Havva (a.s.)'nın hem ebedîliği hem de melekî özellikleri elde etmeyi istemelerinin, meleklerin onlardan (insanlardan) mutlaka üstün olduklarına delil olamayacağını savunmaktadır. (Beydâvî, t.y.: III.12) Teftâzânî de peygamberlerin (insanların) meleklerden daha üstün olduğu kanaatindedir. (Teftâzânî, t.y.: vr. 204-a) Zira melekler Adem (a.s.)'e (insanoğluna) secde etmiştir. Mu'îdzâde de bu konuda Beydâvî ve Teftâzânî'yi desteklemektedir. Ancak Teftâzânî ile Mu'îdzâde sadece şu konuda ayrışmaktadır: Teftâzânî, bu ayetin, Adem (a.s.) ile Havva (a.s.)'nın her iki özelliğe de rağbet ettiklerine/ulaşmak istediklerine delil olduğunu, şeytanın o ikisini bu özellikleri elde etmeye teşvik ettiğine ise delil olmadığını kabul etmektedir. Mu'îdzâde ise bunun tam tersini söyleyerek, bu ayetin şeytanın o ikisini bu nitelikleri elde etmeye teşvik ettiğine delil olduğunu, Adem (a.s.) ile Havva (a.s.)'nın ise her iki niteliğe de rağbet ettiklerine delil olmadığını kabul etmektedir. Kısacası bu ayet Teftâzânî'ye göre şeytanın terğîbine yani teşvikine delil iken Mu'îdzâde'ye göre Adem'le Havva'nın rağbetine yani isteğine delildir.
6. Beydâvî, 6/En'âm 158. ayetin amelden soyutlanmış imanın muteber olmadığına delalet ettiğini açıkça dile getirmiştir. (Beydâvî, t.y.: II.469) Bu konuda Zemahşerî ile aralarında herhangi bir farkın bulunmadığı ise Zemahşerî'nin ifadelerinden zımnen anlaşılmaktadır. Zira o da teklîf zamanında/iman etme imkanının olduğu zamanda iman eden ancak imanında hayır kazanamayan kimsenin imanının,

ahirette kendisine bir fayda vermeyeceğini belirtmektedir. (Zemahşerî, 1998: II.415-416)

7. 49/Hucurât 7. ayete binaen Zemahşerî, Hz. Peygamber'in sahabeye bazı konularda uyabileceğini belirtir. Sekkâkî (626/1229) ise Hz. Peygamber'in başkasına itaat etmesinin, bulunduğu makama aykırı olacağını savunur. Zemahşerî, itaatin sürekli olmasının imkansız olduğunu, şayet sürekli olursa sıkıntının olacağını belirtir ve itaatin başlı başına bir sıkıntı sebebi olmadığını savunur. Sekkâkî ise, itaatin imkansızlığının sürekli olduğunu belirterek, itaat etmenin sıkıntı için asıl sebep olduğunu dolayısıyla Hz. Peygamber'in başkasına itaat edemeyeceğini savunur. Her ikisi de bazı durumlarda (kalplerin hoşnut edilmesi, zorluklarda nasıl karar alınması gerektiği gibi...) istişare sonucu varılan ve Hz. Peygamber'in de muhakkak -ister istişare öncesi olsun, ister istişare sonrası olsun- onayladığı karara herkesin uyması gerektiği konusunda hemfikirdirler. (Zemahşerî, 1998: V.567-568) Bu nedenle müellif Sekkâkî'nin (626/1229) Zemahşerî'yi şerh ettiğini belirtmiştir. Her ne kadar müellif Beydâvî'nin görüşüne burada yer vermemiş olsa da Beydâvî de Zemahşerî gibi düşünmektedir. Buna göre bu ayet, sahabenin her olayda/birçok olayda Hz. Peygamber'in onlara uyması yönündeki isteklerini doğru bulmayarak bundan vazgeçmelerini emretmektedir. Yani bu konuda aralarında herhangi bir fark söz konusu değildir.

SONUÇ

1. Osmanlı döneminde yetişmekte olan ilim talipleri, bir seviyeden başka bir seviyeye geçmek için, yani mu'îdlikten müderrisliğe geçmek için hocalarına bir çalışma sunarlardı. Bu çalışma bazen bir surenin ya da birkaç ayetin tefsiri iken bazen de kendi alanı ile ilgili küçük bir risale olabiliyordu. Bu bilgiler dikkate alınarak düşünüldüğünde, müellifin özellikle eserin mukaddimesinde kullandığı şiirsel anlatım tarzı ve seçtiği kelimeler ile ayetlerin izahında oldukça derin dilbilgisi tahlillerine yer vermesi ve adeta kendini, zihnini ve düşüncelerini o derinliklerde dolaştırması ve yorması, kanaatimizce bu eserin onun kendini ispat çabasının bir ürünü olduğunu göstermektedir.
2. Müellifin künyesine ve eserin ismine dair çeşitli rivayetlerin bulunduğu tespit edilmiştir. Yapılan değerlendirmelere göre

müellifin künyesi "İbnu'l-Mu'îd Muhammed b. 'Abdu'l-'Azîz ed-Dulkâdirî el-Bektûtî el-Mer'aşî er-Rûmî el-Hanefî el-muştehir bi Mu'îdzâde" dir, eserinin ismi ise *"Naklu's-Sifâr"* dır.

3. Müellifin değindiği Zemahşerî ile Beydâvî arasındaki farklılıkların bir kısmı mezhep farklılığından, diğer bir kısmı ise -ki çoğu bu gruba dahildir- dilbilgisinden kaynaklanmaktadır.
4. Eserde incelenen beş konu başlığından elde edilen sonuçları şöylece sıralayabiliriz:
   - 1/Fâtiha 2-5 başlığı altında Zemahşerî'nin konu ile ilgili görüşüne yer verilmemiştir.
   - 3/Âl-i 'Imrân 30 başlığının A maddesinde (يوم kelimesinin nasb olma nedeni ile ilgili madde) Zemahşerî'nin görüşüne değinilmemişken, B maddesinde (تود kelimesinin hangi fiilin (عملت mi yoksa تجد mu) hâli olduğu ile ilgili madde) hem Beydâvî hem de Zemahşerî'nin görüşleri ele alınmıştır.
   - 7/A'râf 20,22 başlığı altında Zemahşerî'nin konu ile ilgili görüşünden söz edilmemiştir.
   - 6/En'âm 158 başlığı altında Zemahşerî'nin konu ile ilgili düşüncelerine yer verilmemiştir.
   - 49/Hucurât 7 başlığı altında Beydâvî'nin konu ile ilgili kanaatine değinilmemiştir.

   Yukarıda da açıkça görüldüğü üzere müellif, eserin mukaddimesinde açıkladığı metoduna çoğu zaman riayet etmemiş, bazı ayetleri incelerken sadece Zemahşerî'nin veya sadece Beydâvî'nin fikrine yer vermiş, diğerinden hiç söz etmemiştir. Hatta bazen her ikisinden de bahsetmeyerek Sekkâkî (626/1229), İbn Hişâm (761/1360) veya Teftâzânî'nin (792/1390) görüşlerine değinmiştir. Bunun sebebinin ise şu olabileceğini düşünmekteyiz: Görüşüne yer vermediği alimin konu ile ilgili çok ilgi çekici, ayırt edici bir düşüncesinin olmaması ya da hiçbir fikir beyan etmemiş olması. Sadece bir yerde ise (ikinci konu başlığının B maddesinde) sözünü ettiği metoda bağlı kalmıştır.
5. Araştırmalarımıza göre müellifin ele aldığı konu başlıklarında, her ne kadar kendisi değinmemiş olsa da, Zemahşerî ile Beydâvî iki yerde hemfikirken (4 ve 5. başlık), bir yerde tamamen farklı fikirde (3. başlık), diğer iki yerde ise (1 ve 2. başlık) kısmen farklı görüştedirler.
6. Bu çalışmanın Osmanlı ilim anlayışına yöneltilen eleştirileri tamamen haksız kıldığını iddia etmiyoruz. Sadece bunların,

incelenen bu eser için doğru olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü iki alimin ihtilaf ettikleri noktaları bir şekilde ortaya koyabilmek, birinin görüşünde haklı olduğunu delillendirip, diğerinin haksız olduğunu söyleyebilmek, ya da her ikisine muârız yeni bir fikir belirtebilmek bir dirayet işidir, özgünlüğün bir nişanesidir. Bununla beraber bu çalışmanın, Osmanlı ilim anlayışının, özelde ise Osmanlı tefsir anlayışının, onların bize bıraktıkları ve halen çeşitli kütüphanelerde matbu ya da el yazması halinde bulunan eserler incelenerek ilmî ölçütler ışığında yeniden değerlendirilmeye muhtaç olduğunu ortaya koyduğu kanaatindeyiz. Zira binlerce eser arasından seçilen sadece bir tane risâle bile söz konusu eleştirileri görüldüğü üzere tartışılır hale getirebilmektedir.

Mu'îdzâde'nin Mukaddimede Yer Alan Şiirleri

❖ **Dönemin kötü halini anlattığı şiiri**

Şiirde müellif, izzet /değer ve kıymet sahibi olanlar ile zillet/alçaklık sahibi olanların yer değiştirdiğini, şer'î ilimler yerine şiirlere rağbet edildiğini, henüz akşam zelîl bir durumda olan pek çok şairin sabah kalktığında önemli mevkilere getirildiğini ve fazîlet sahibi kimsenin (kendisine atıf) her fırsatta, her mecliste şöyle seslendiğini vurguluyor:

" Yitirdiler beni, bir bilseler nasıl bir genci yitirdiler ... "

نظم

لق د جار لزم انيب ي ه ... عي مه ض اق ب ل ح ب ر ل ي ع اق
فس ا ت ش ت الاعزة والاثرة ... وس ي ت الارذل ول ي ع اق
ت ر ى الاش ع ار ف ي از ع ل ى ار ع ى ... و ع ل م ل ن ر ع ل ن ف س د ام ي ع اق
ف ق ص ار ت ج وي ز ه م ع و دا ... و ع ي ه ا خ ام اس او ي ع اق
و ك م م ن ر ي ش أم س ل ي ل ا ... ل ق د ف ص ى ل ه أم ر م ط اع
و ي ق ر ذ ص ف ر ح ب ا و ه م ا ... غ واة ل ش ر ت ي ك ا ع ر ا ي ع وا
و ذ ف ي ض ل ي ن ل ي ف ي ل ان وادي ... أض اع ي ف ت ى واي ع ض وا
نظم اخر ج واب س ال ق در
ول ي ت ب ي ع د ش م ز ج ب ع د ض ع ش ب ي ... ب ك ر ار ل ي د ي واذ ر ى*
ول ن ب ق ب ي خ ط ي ر ... ب ح س ك ب ا ه ن ا ع ذ ر ى ون ذ ر ى
ل ق د ي ص ي ح ا ع ن ام ام ... و ل لا ل ش ع ل ب ل ع ام ي د ر ى
*)ع ل ى ع ض د ى ف ط ع(

Zaman yazık etti çocuklarına ... Bütün dünya dar geldi onlara

Azizlerle zelîller dönüverdi tersine — Alçaklarla yüksekler eşitlendi her yerde
Görürsün şiirleri en yüksek pahada — En düşük ise şer'î ilimdi ne fayda
Mücevherler oldu ödülleri — Dört-beş idi mısradaki hedefleri
Kaç şair ki namı yoktu yatarken — Verildi nice makam kendisine kalkarken
Çokça şiirleri vardı sabah akşam — Sevenlerince gönül almak için sıkça okunan
Fâzıl olan seslenirdi vadilerde — Yitirdiler beni, bir bilseler nasıl bir genci yitirdiler...

Varsayılan Bir Soruya Cevaben Söylenen Diğer Bir Şiir

Ezdî ve Lebîdî'nin şiirleriyle — Baş etmekten aciz değilim Adudî'yle
Fakat tehlikeli bir durum hasebiyle — Özür ve uyarılarımı iletirim bu vesileyle
Sıhhatle rivayet olunur ki imamdan — Bilineydi keşke şiir alimlerle...

❖ **Sarı Gürzzâde Lakaplı Arkadaşı eş-Şerîf Mehmed (990/1582) için yazdığı şiir**

Müellif bu şiirinde, kendisini içinde bulunduğu kötü ruh halinden kurtaran dostunu methetmiş, ona olan bağlılığını ifade etmiştir. Ona göre arkadaşı kardeşliğe en layık, dürüst, hür ya da köle olsun herkesle dost olabilen, cömertlikte bir deniz gibi ve ilimde itibar sahibi bir kimsedir.

نظم

صدوق صديق حقيق بهء الاخا بالحقيق
لذي إلّ و ذي خلّ وصولّ وللاصحاب حرٌّ او رقيق*
له من كل من علّ بعيد ومن لثم جبهته عرق
الينا خدّه دعجاء عجاء كحولّي الطرف شرق
الينا وطرفا لا تنام الينا وان يسقم فانا سقيم
فيا سواد الناظرين احرا ب الحاجات ا)

Sözü doğru, özü doğru, dosttur hakiki — Layıktır kardeşliğe zira o en samimi
Her an ulaşılabilen dost, arkadaş gibidir — Hür olsun köle olsun bütün sevdiklerine
Muteber her ilimde söz sahibidir — Cömertlik de ise bahr-i amîk gibidir
İri iri gözlü, yumuşak huyludur — Sürmelidir zira ne kadar da hoştur

Ey dedikoducu bizi yorma zira — Onun aşkıyla yanıyorum

❖ **Kânûnî Sultân Süleymân (973/1566) için dile getirdiği şiir**

Müellif bu şiiri Bursa'da müderris iken, Macaristan seferine/Zigetvar Kalesi'nin fethine gittiği sırada, fethin tamamlanmasından bir gün önce vefat eden Kânûnî Sultan Süleyman'nın ölüm haberini aldığında yazmıştır. Allah'ın kendisinden razı olması duasıyla başladığı şiirinde, o padişahken, onun koruması altında kendisinin ailecek ne kadar ferah içerisinde yaşadığını ve elli yıl boyunca savaşlarda koşturarak geçirdiği ömrünün, fetihle son bulduğunu anlattıktan sonra, cennette ebedî kalması için dua ederek mısralarını sona erdirmiştir.

نظم

ايا سلطانا رضاك ربنا لك ارضى ولاة
فدى و وال و باشنغ قدامك ظهر
ل ه ي ج ه ز ك ظ ل ج ا ل ب ش ذو ي ل ب ش
ا ذ ا ف ل ب ش ي ذ و ي ل ب ش
ي ع س خ ى ع ا ف ي ل غ ا ز ي
ا ض ي ر خ ي ش غ د ق ا ص خ
ف ر ا ح ر و ح ه و ل ص ن ف ت ح
و ج ه ل ن ح ا و ن ج ا د ف

Sultanım! Rabbim razı olsun senden — Zira razıydı doğru yoldakilerden
Yaşadık çoluk çocuk, mal mülk rahatça — Senin hıfz u himâyen altında yıllarca
İlâhî! Onu da ödüllendiriver lutfunla — Ana-babasına verdiğinin kat kat fazlasıyla
Olsun aslan yavrularım o sultana feda — Din u dünyamızı korumakta oldu feda
Koşturmuştu elli yıl savaşlarda — Biz döşeklerimizde yatarken huzurla
Hassaten yaşlı ve hasta yatarken yatakta — Zigetvar erişilmez bir kaleydi karşısında
Hakka kavuştu ruhu kalenin fethiyle — Fevti de oldu apaçık bir fetihle
Onun askerleri olarak bizi koyuver — İlâhî, ebedî olarak katında cennetine...

❖ **Sultan II. Selîm (982/1574)'e yazdığı şiir**

Müellif, medh-u senâ dolu bu şiiri, Kânûnî'den sonra tahta çıkan II. Selîm'e yazmıştır. Şiirden önceki paragrafta, soylu, kültürlü, asil, birçok ilim dalında alimlerin örnek aldığı kimse *kudve* olan II. Selîm'in halife olmasıyla hilâfetin kalbinin, özünün her türlü saldırıdan korunduğuna değinmiştir. Şiirde II. Selîm'in ilmi, kişiliği ve ahlakı üzerinde durulmuştur. Onun hem insan hem de melek ahlakına sahip olduğu zikredilmiştir. Allah'ın II. Selîm'e birçok nimet ve lutfunun (عطاء الله) olduğu belirtilip, kimsenin Allah'ın insanlara olan nimetlerini sayamayacağını dile getirilmiştir.

نظم

عالم عالي مي قدمك	مع خالق الانس اخالق
لمجي قاس فيض مشرقين لموا	لم يذر سهل لمدى الا
سلمك	
لظرني ا اول عزلف اعلمن	من عطاء الله هذا امكنك
بعد هذا خلف من مشتهي	ان فضل لل فضل لل امل لل مك
شئى لله ما اراني احدك	إن قلّه حلّى ما أج فك
اذ عطاء الله لا يحصاعله	من يرم احصاءه الا فك
غير ان الناس ليلزم هم	فيربوا ان لسخي ما
مك	

Alim, adil, cömert bir kişi sahip bir kişi — İnsan ahlakıyla melek ahlakına
Heva lekesi kirletmedi süsünü — Doğru yolu tuttu görür görmez onu
Sen ey sitemkâr, bak, dinle düşen ne — Allah'ın onca nimetlerinden sana
Sonra dilediğin gibi ver hükmünü büyüğü — Senin mi yoksa kralın mı lutfun en
Hâşâ seni övecek değilim — Övecek olsam bile ancak, *ne bu cehalet* derim
Nimetullahı saymak ne mümkün helak bir düşün — Kim onları saymak isterse sonu
Ancak insanlar şayet gerekirse — Anlatırlar Cömert'i malı mülküyle...

❖ **II. Selîm'e (982/1574) yazdığı ikinci şiir**

Sözlerine başlamadan önce, bu teşebbüsünden dolayı muhatabı olan padişahın affına sığınan müellif, şiirinde kendisinin ve diğer bütün insanların, II. Selîm'in halife olmasına çok sevindiğini ve umdukları en büyük dileğe böylece kavuştuklarını

dile getirmiş ve şiire hoş geldin, umduğun en yüksek mertebelere kavuşmuş olman sana mübarek olsun diyerek başlamıştır.

نظم

باقارق ي ص ى لم روم	ا ي ي ا ك ي ا ي ي ا
لي ر م ع ن ا ه لق روم	لق س ل س م ت س ل ي م ا س ل ي م ا
با ن ق ن ا ل ه ا ذ ا ك ل م روم	و ي ب ش ر ى ل ذ ي ل ت ي و ب ش ر ى
ر م ى م ا ص ا ب ا ق د ر ا م روم	س ا م ا س ل م ا ي ف ا م ا س ل م ا م ى
ف ا ي ع ي ب ن ا ي ك ه ق ن ا ف ا ق ك ر و م	ب ا ح ن ا ف ا ق ه ق ن ا ف ا ق ك ر ى
و ش ل م ه س ي ي ف ي ك ر و م	ب ص ا ر م ه ق ا ء ل ل ر م ي ن
با ف ا ز ن ق ا ص ى م ر و م	ب م ق د م ك ل ل ي ا ي ا ق ت ا د ا

Kutlu olsun sana ey halife! Ulaşman umduğun en yüksek mertebeye
Selîm'e teslim edildi selametle Efendi'ye — Köleleri bile efendi olan o
Müjdeler olsun dünyanın sahibine yönelttik — Müjdeler olsun ki o muradı kendisine
Yükselirken uğursuzluk yücelerde — Umduğuna erdi o günlerde
Halk sarhoş oldu ahlakının güzelliğiyle kimse — Zira bu şaraptan uzak kalamadı
İki yiğidin buluşması kılıcıyla — Ebedî olacak sende oklarıyla
Gelişinle insanlar başladı seslenmeye de — Umduğumuz en büyük hedefe biz ulaştık diye...

❖ **Kendisine yazdığı şiir**

Şiirden hemen önce zikredildiğine göre, II. Selîm (982/1574) tahta geçince zamanın kötü halleri artık düzelmeye başlamıştır. Zira halifelik makamının eğilip bükülen direkleri ve zayıflayan rükünleri sağlamlaşmış, her iş ehline iade edilmiş, kaybedilen güzelliklere tekrar ulaşılmıştır. Bu ortamı bizzat yaşayarak geçimin rahatladığını, her yere sükûnetin yayıldığını, huzur ve ferahın çoğaldığını gözlemleyen müellif, kendisine, muradına ancak sabrederek ulaşabileceğini hatırlatan ve özetle sabrın her şeyin ilacı ve anahtarı olduğunu anlatan şu şiir ile seslenmiştir:

نظم

ف لا تض ج ر ي ا ع ل ى ع ق ل و لا ل ش ر	و ي ك غ م ي ا ه ي ع ل ى
ر ب ح و لا خ س ر	

فـان لـد ور لابـقـى عـلـى رسـر ولاتيـ
فـازتـبـغـاق من الاسر
وكم ادركت ادركت والـضـاجـا من لـهـا رسـل
ون لـيـلـاصـريـل ي
صراحى لـى رمـتـبـالاسـر
فـان طـر مـيـحـالـمـلـجـي لـلـقـلـبـتـفـرسـق

Dostum! Aza çoğa bakıp da sıkılma — Kâra zarara dalıp da tasalanma
Zaman sabit kalmaz kolaylık ya da zorlukta — Esaretten kurtulan niceleri gördüm zira
Ve gördüm hamken olgunlaşan birçok — Dostum, sen de gayretle er umduğuna hurma
Zira sabır anahtarıdır ulaşılamayanın zorla

❖ **Bursa için yazdığı şiir**

Müellif, yukarıda kendisine tavsiye ettiği sabrın sonunda muradı olan Edirne'ye (Edirne Dâru'l-Hadîs Pâyeliği) tayin edildiği müjdesini almıştır. Bu vesile ile Bursa'dan ayrılışı esnasında Bursa'nın ve Bursa insanının bazı güzel vasıflarını bu şiiriyle anlatmıştır. Müellifin ilk beyiti ile Bursa'da üç sene kaldığını ifade ettiği bu şiire göre Bursa yaşanılabilecek en güzel şehirdir. Orada kötü ve endişeli hiçbir gün ya da hiçbir gece geçirmek mümkün değildir. Zira insanları güzel ahlaklı, ilme ve alime herkesten çok saygılı kimselerdir. Bu nedenle müellife göre; şayet bütün şehirler peygamber çocukları olsaydı, Bursa onlar için olabilecek en güzel gelin olurdu.

ا وبـ م عـ ن يـقـ
ولـ مـ ن لـ ب ح ب ص ن لـ
فـ لـ ن ب ب ح ص ن لـ
ولـ ن ف ي م ا ت م
وبـ ج ب ه ج و
وم ا ن س ا ن الا
لاهل ا ر م ع ل
م ن ج و د م ج
ل ء ا ق ر ج ل ي ف ي ر
ل ك ن ت ه ذ ف ي م ع ر

ا وبـ ب ي ف ي ع ت ل ن ب ث ل
ولم ب ن ب ل ا ي ظ ا ع ط
ا ع ب
ا ق ل ا س ا ن ا ل ا ر ا ك ه ا ي
ا و م ش
ا ن ف ا ص م ا ق ى ا ل ا
ك ف ا ن ل ب ا ص ط ح ا ط ا ص
و م ا ذ ك ر ا م ا م ت
ا و م ط ي ع
ر ي ا ن ب ا ج ا س ا ن د ه ا
ا و م س
و ك ن ا ن ا ج ا ن ط ع
ا و ج ع
ب ح ا ث ا ل ا ي ف ع ل ا ي ط ل ا ب ي ح ك
ف ل ك و ل ا ن ا ل ا ب ي ن ج ل ا ء

ا و س ف ي م ي ط ر و ج ن م
ا و س ب ي ف ي ع ت ل ن ل ث ب ل

ا ع ذ ه ي ا ل ه ى ف ي ش ر ر و ر
ل ك ن ا ل ا ب ث ن ا غ ي ر ي و م

Üç yıl kaldık Bursa'da — Dertsiz, tasasız bol bol rızıkla
Hiç bir gece uyumadık asık suratla kaşlarla — Hiç bir sabah uyanmadık çatık
İnsanların önderiydi ahlaken halkı inatçı — Kimse ile arkadaş olmadık
Hep tatlı tatlı söz ettik onlarla asla — Başıboş, cahil kimse görmedik
Dostluklarıyla sabahlamak kafiydi bize — Bakmak sarhoş eden güzel yüzlerine
Erkekleri yakışıklı idi huriydi — Kadınlarıysa sanki birer
İnsanların en sevecenleri onlardı — İlim ehlini sevip sayarlardı
Nimetleri yağdırıldı bol bol bize yağmurdular neredeyse — Cömertlikte sağnak
Peygamber oğulları olsa şehirler addederler — Bu şehri içlerinde damat
İlâhî! Tüm kötülüklerden koru onları — Çıkar kirleri, arındır ruhlarını
Sanki bir yıl bile kalmadık orada — Sadece üç yıl yaşadık Bursa'da

❖ **Edirne'ye dönüş sevincine dair yazdığı şiiri**

Müellif, özlemini çektiği, insanları halîm selîm olan, çocuklarının bir kısmının doğum yeri ve ailesinin en sevdiği şehre, Edirne'ye giderken gönlünden süzülüp kalemine dökülen hisleri, bizlere bu şiiriyle arz etmiştir.

ش ع ر

ظ ا ق ل ا ن ه ا د ل ى ه و س ر ب ن م
و ه ل ي ه ب ل د ة م ن ك ف ي ه ا
ف ل ف ي ي م ي ت ه ي ل ي ف ا ر ا ق
لاهل ا ع ل ي ف ي ه ا ح ن ر ج ال
و ج ن ل ك ن ا ب ت ا ه ا م ن ع
و ا ش ا ر ج ا ل ا ث ا ل ب ه س ح ر
ك ذ ل ا ن ا ع ا ل ي ف و ي ح ا ه ي س ي ق
و ل ه ا ر ا ه ا ع ب ف ا ر ا ت
و ق ط ر ا ت ل ل ن ا ى د ن م ق ط ر
ف ل ا ي ه ا ع ا ء ج ا ه ظ ق ل
ل ه ى ه ز م ي س و س و ء ه م س
ش ع ر ا د غ ا م ر ي ف ا و م ل

Bursa'dan Edirne'ye çıktık yola Develere binerek
gözyaşlarıyla
İşte o şehirdir kendisinde gizlenen Hep beraber iyilikte yarış edenlerin
Kahır çeken bir yetim yoktur orada Çileden çıkaran sorular yok arasan
da
İlim ehli için doludur güzel haller Asla bulunmaz ki kırılan kalpler
Çeşit çeşit bahçelerle bezenmiş Sanki 'Adn Cennetleri'ne
benzemiş
Ağaçlar yeşilleri giyermiş Gençler yeşilliklerde gezermiş
Sularken bahçeleri su değirmenleri Kaynağından dolaştırır su taslarını
Nehirler hem tatlı hem akıcı Sanki onlar hiç bulanmaz
pek arı
Her tarafdan akardı çiğ taneleri Sağanak yağmurlar örterdi
üzerini
İlâhî! Kim onu kötülükle anarsa Onları dönüştürüver dibe
çökmüş arılara
Hadi kim yaşam ferahlığı ararsa Kayıp gitsin oraya
kervanlarla

Kaynakça

'Atâî, Nev'îzâde 'Atâ'ullâh b. Yahyâ (1045/1635), *Ḥadâ'iku'l-Ḥakâ'ik fî Tekmileti'ş-Şekâ'ik,* Yayıma Hazırlayan: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.

el-Bağdâdî, İsmâ'îl Pâşâ (1338/1920), *Hediyyetu'l-'Ârifîn Esmâ'u'l-Mu'ellifîn Âsâru'l-Musannifîn*, İstanbul 1955.

el-Beydâvî, Ebû Sa'îd Nâsıruddîn 'Abdullâh b. 'Omer b. Muhammed (685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru'l-Fikr, Beyrût t.y.

Demir, Ziya (1418/1997), *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları (Kuruluştan X/XVI. Asrın Sonuna Kadar)*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.

Dikici, Recep, "Türkiye Kütüphanelerinde Yazma ve Matbû Eserleri Olan Kahraman Maraş'lı Âlim, Edip ve Şâirler", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, İstanbul 2005, I.29-41.

Es'ad Efendi, (1264/1848), *Vak'a-Nüvîs Es'ad Efendi Tarihi:(Bahir Efendi'nin Zeyl ve İlaveleriyle)*, haz. Ziya Yılmazer, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000.

el-Gazzî, Ebû'l-Mekârim Muhammed Necmuddîn (1061/1651), *el-Kevâkibu's-Sâ'ire bi-A'yâni'l-Mi'eti'l-'Âşire=el-Kevâkibu's-Sâ'ire bi Menâkıbi A'yâni'l-Mi'eti'l-'Âşire*, thk. Cebrâ'îl Suleymân Cebbûr, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrût 1979.

el-Habeşî, Abdullâh Muhammed (?), *Câmi'u'ş-Şurûh ve'l-Havâşî: Mu'cemun Şâmilun li Esmâi'l-Kutubi'l-Meşrûhati fi't-Turâsi'l-İslâmî*, el-Mu'cemu'-Sekâfî Yay., Ebûzabî 2004.

İbnu'l-'Imâd, Şihâbuddîn Ebû'l-Felâh 'Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed (1089/1679), *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, thk. Mahmûd el-Arnâvût, 'Abdulkâdir el-Arnâvût, Dâru İbn Kesîr, Beyrût 1993.

Mu'îdzâde, İbnu'l-Mu'îd Muhammed b. 'Abdu'l-'Azîz ed-Dulkâdirî el-Bektûtî el-Mer'aşî er-Rûmî (983/1575), *Ta'lîka 'alâ Mevâdı'i'l-Hılâf beyne'z-Zemahşerî ve'l-Beydâvî*, Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi Koleksiyonu no: 00513-001 (tam nüsha).

....., *Naklu's-Sifâr,* Süleymaniye Kütüphanesi Damad İbrahim Paşa Koleksiyonu no: 00638-001 (tam nüsha).

....., *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha,* Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu no: 316 (49/Hucurât 7. ayetine dair değerlendirmelerin yarısına kadar).

Süreyyâ, Mehmed (1326/1909), *Sicill-i Osmânî,* Sebîl Yay., İstanbul 1997.

et-Teftâzânî, Sa'duddîn Mes'ûd b. 'Omer b. 'Abdillâh (792/1390), *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti'l-Keşşâf li't-Teftâzânî,* Yazma, (t.y.), 262 vr., 30 cm. (Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa Bölümü no. 261'de kayıtlı nüshanın fotokopisidir.)

ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsim Cârullâh Mahmûd b. 'Omer b. Muhammed (538/1144), *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Gavâmidi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl,* thk. 'Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd, 'Alî Muhammed Mu'avvid, Mektebetu'l-'Ubeykân, Riyâd 1998.

II. OTURUM